

— государственное регулирование банковского инвестиционного кредитования должно основываться не только на поддержке банковских учреждений, которые предоставляют кредиты аграрному сектору, но и самих предприятий аграрного сектора. Данная политика может разрешить вопрос о регулировании погашения аграрными предприятиями платежей по кредиту, льготного кредитования, финансовой поддержки со стороны государства;

— проведение дифференциации кредитования и кредитных ставок предприятий аграрного сектора. Снижение процентных ставок позволит привлечь дополнительные финансовые ресурсы в оборотный капитал предприятия и расширить производственные мощности в выращивании аграрной продукции;

— разработка специальных программ кредитования в зависимости от отрасли и направления аграрного производства продукции. Данные программы позволят определить срок, на который предоставляются кредиты, возможности возврата кредитных ресурсов и эффективность вложения.

Литература

1. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В.Г.Андрійчук // Економіка АПК. — 2007. — №5. — С. 52—63.

2. Власюк С.А. Сучасні тенденції інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств / С.А.Власюк // Вісник Сумського національного аграрного університету: Серія «Фінанси і кредит». — 2010. — №2.

3. Гудзь О.Є. Проблеми управління фінансовими потоками в сільськогосподарських підприємствах / О.Є.Гудзь // Экономика и управление. — 2007. — №2.

Статтю подано до редакції 9.10.2012 р.

УДК 338.58

А.В. Гречко, канд. екон. наук, доцент,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

ВПЛИВ РІВНЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ НА ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена дослідженню рівня розвитку вітчизняної економічної системи та її впливу на трансакційні витрати. Проведено дослідження підходів до визначення сутності трансакційних витрат, проаналізовано рівень розвитку національної економіки на основі дослідження ряду рейтингів країн та місця в них України, визначено фактори які негативно впливають на розмір трансакційних витрат вітчизняної економічної системи та виявлено можливі напрямки їх зниження.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: трансакційні витрати, економічна система, міжнародні рейтинги країн, економічна політика.

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена исследованию уровня развития отечественной экономической системы и ее влияния на трансакционные издержки. Автором проведено исследование подходов к определению сущности трансакционных издержек, проанализирован уровень развития национальной экономики на основе исс-

ледования ряда рейтингов стран и места в них Украины, выявлены факторы которые негативно влияют на размер трансакционных издержек отечественной экономической системы и определены возможные направления их снижения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: трансакционные издержки, экономическая система, международные рейтинги стран, экономическая политика.

SUMMARY. The article is devoted research of level development of the domestic economic system and its influence on transaction charges. An author is conduct research of going near determination essence of transaction charges, analysed the level development of national economy on the basis research row ratings of countries and place in them Ukraine, certainly factors which negatively influence on the size of transaction charges of the domestic economic system and found out possible directions of their decline.

KEY WORDS: transaction charges, economic system, international row ratings, economy politic.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічних процесів значну увагу теоретиків і практиків економічної діяльності привертають трансакційні витрати. Дана група витрат включає витрати на одержання необхідної інформації про ціни та якість товарів, витрати пов'язані з веденням переговорів, оформленням контрактів та укладенням угод, контролем за їх виконанням і юридичним захистом прав власника у разі їх порушення, витрати на отримання дозволів, укладання неформальних домовленостей з органами влади тощо. Крім цього сучасна інституційна економічна теорія пропонує значно розширити перелік трансакційних витрат, зокрема у працях деяких науковців до них пропонується відносити також адміністративні витрати та витрати на збут. Це пов'язано з проблемами визначення розміру трансакційних витрат і пошуком можливостей хоча б частково відносити до даної групи витрат витрати які відображаються у фінансовій звітності. Однак дане питання залишається досить спірним, адже адміністративні витрати та витрати на збут на протязі тривалого часу існують як окремі категорії і займають своє чітко визначене місце в класифікації витрат. Таким чином, у даному дослідженні доцільно буде розглядати трансакційні витрати в класичному їх розумінні, не включаючи до їх складу адміністративні витрати і витрати на збут. Значний вплив на розмір трансакційних витрат мають ряд економічних, правових, соціальних, організаційних і психологічних факторів, які у свої сукупності характеризують загальний рівень розвитку економічної системи. Дослідити ці фактори можливо за допомогою аналізу рівня розвитку країни за її місцем в міжнародних рейтингах, що дає змогу порівняти Україну з іншими країнами світу. Саме тому обрана тема дослідження є достатньо актуальною на сучасному етапі розвитку економічних відносин.

Метою наукового дослідження є виявлення впливу рівня розвитку вітчизняної економічної системи на трансакційні витрати та на основі проведеного аналізу формування можливих напрямків їх зниження. Мета дослідження зумовила необхідність вирішення наступних завдань: проведення комплексного аналізу рівня розвитку України на основі дослідження її місця в міжнародних рейтин-

гах; виявлення факторів розвитку економічної системи України, які негативно впливають на трансакційні витрати; пошук напрямків зниження трансакційних витрат в економіці України.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідженням ролі трансакційних витрат у розвитку економічних відносин займався ряд провідних учених, представників неінституційного напрямку економічної теорії, серед яких: Р. Коуз [1], Д. Норт [2], О. Уильмсон [3], Х. Демсец [6] та ін. Серед вітчизняних вчених значну увагу проблемам трансакційних витрат приділяють Прутська О.О. [4], Р.М. Нурієв [5], В. Жеребин [7], А. Романов [7] та ін. Таким чином, на сьогоднішній день учені не змогли дійти єдиної думки щодо того, які все ж такі витрати доцільно відносити до трансакційних, також не встановленого чіткого критерію віднесення витрат до трансакційних, а зважаючи на сучасні реалії розвитку економічних систем, питання впливу рівня розвитку країни на трансакційні витрати, а також пошук напрямків їх зниження потребують подальшого аналізу і розробки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Представники «нового» інституціоналізму запропонували та обґрунтували концепції інститутів, організацій, прав власності, трансакцій, трансакційних витрат, опортуністської поведінки тощо. Вони довели, що необхідно враховувати витрати на обмін (здійснення трансакцій) і некоректно вважати їх нульовими, оскільки в вони бувають достатньо суттєвими. Неінституціоналісти доводили, що трансакційні витрати завжди позитивні, права власності ніколи не бувають повністю визначеними і абсолютно надійно захищеними, будь-які контракти є не повними, а їх учасники схильні до порушень взятих на себе зобов'язань.

Основоположником неінституціоналізму був Р. Коуз, який відносить до трансакційних витрат наступне: витрати організації виробництва; витрати по проведенню і укладанню контрактів по кожній конкретній трансакції обміну; витрати використання цінового механізму. На думку Д. Норта трансакційні витрати «складаються з витрат оцінки корисних властивостей об'єкта обміну і витрат забезпечення прав і примусу до їх виконання» [2]. А.Н. Олійник вважає, що трансакційні витрати — це витрати пов'язані з обміном і захистом правомочностей [8]. Окрім цього в сучасній західній літературі до трансакційних витрат відносять: витрати ведення переговорів і укладання контрактів; витрати по специфікації та захисту прав власності у вигляді плати за юридичні консультації та аудиторські перевірки, оплати судових і арбітражних витрат, оплату послуг охоронних служб; плату за доступ до матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів; плату за отримання індивідуальних пільг і привілеїв; витрати пов'язані з опортуністською поведінкою індивідуумів. Отже, поняття «трансакційні витрати» на сьогоднішній день викликає ряд суперечностей. Багато вчених вважають дане поняття дуже розмитим і його використання призводить до ігнорування виробничих витрат. Проведені дослідження свідчать про доцільність прив'язки трансакційних витрат до етапів укладання угоди. О. Уильмсон вважає, що є витрати *ex ante* та *ex post*, тобто витрати, що виникають до і після укладання угоди [7]. Якщо спиратися на даний критерій, то трансакційні витрати можна класифікувати наступним чином (табл. 1) [7]:

Таблиця 1

КЛАСИФІКАЦІЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ

Витрати ex ante	Витрати ex post
Витрати пошуку інформації включають заборони на пошук інформації про потенційних партнерів та ситуацію на ринку, а також витрати пов'язані з неповнотою та недосконалістю інформації	Витрати моніторингу і попередження опортунізму стосуються затрат на контроль за дотриманням умов контракту і попередження опортунізму, тобто ухиляння від цих умов
Витрати ведення переговорів включають затрати на ведення переговорів про умови обміну, про вибір форми контракту	Витрати специфікації та захисту прав власності витрати на оплату судів, арбітражу, затрати часу і ресурсів необхідних для відновлення порушених в ході виконання контракту прав, а також втрати від поганої специфікації прав власності і ненадійного захисту
Затрати вимірювання стосуються затрат, необхідних для визначення якості товарів і послуг з приводу яких здійснюється контракт	Затрати захисту від третіх осіб виключають затрати на захист від претензій третіх осіб (держави, рейдерів) на частину отриманого ефекту
Витрати укладання угоди відображають затрати на юридичне або нелегальне укладання контракту	

Дана класифікація витрат є достатньо влучною з точки зору якісної характеристики трансакційних витрат. Однак, трансакційні витрати досить складно оцінити кількісно, адже, значна частина даних витрат є неформальною і не фіксується у фінансовій та бухгалтерській документації або звітності. Крім того, навіть ті витрати, які є формальними і фіксуються в документації підприємств дуже важко відокремити від виробничих, адміністративних, збутових та інших витрат.

Таким чином, суб'єкти господарювання намагаються постійно знижувати трансакційні витрати. Розвинені країни досягли в даному напрямку позитивних результатів, а що стосується економіки України, то існує ряд суттєвих бар'єрів, які перешкоджають зниженню даної групи витрат. Про це свідчать дані міжнародних рейтингів країн за якими Україна займає одні з найнижчих місць. Проведемо аналіз розвитку вітчизняної економічної системи за даними міжнародних рейтингів з метою виявлення ряду факторів які негативно впливають на розмір трансакційних витрат в економіці України.

Аналізуючи ситуацію в Україні звернемося до індексу якості життя. Даний рейтинг ґрунтується на 9 групах показників, серед яких: вартість життя, дозвілля і культура, здоров'я, клімат, економіка, навколишнє середовище, інфраструктура, свобода, безпека. Показник «економіка» враховує зростання ВВП, обсяг ВВП на душу населення, інфляцію та інші макроекономічні показники. В цій графі лідер США (100 балів), Монако набрало 96 пунктів, а третім йде Катар з показником 85. Україна з 27 балами потрапила в трійку найгірших країн.

Індекс демократії країн світу заснованою на комбінації експертних оцінок і результатів опитувань громадської думки з відповідних країн. Індекс демо-

кратії складений з 60 ключових показників, згрупованих у п'ять основних категорій, які характеризують стан демократії усередині країни: виборчий процес, діяльність уряду, політична участь, політична культура, цивільні свободи. У підсумковому рейтингу всі країни класифікуються за типом режиму влади чотирма категоріями: повна демократія, недостатня демократія, гібридний режим, авторитарний режим. За даним індексом Україна посідає 79 місце (1-ше місце Норвегія, 13-те Австрія, 19-те США, 31-ше Італія, 45-те Польща, 49-те Угорщина) і відноситься до країн з гібридним режимом. Така ситуація свідчить про недостатній рівень політичної культури, заангажованість влади, лобіювання інтересів представників влади в бізнесі, наслідком чого є недостатня захищеність прав власності та зростання трансакційних витрат, зокрема на укладання контрактів, захист своїх позицій на ринку, захист вище згаданих прав власності та на захист від третіх осіб (держави, рейдерів тощо).

Рейтинг економічної свободи світу представлений у вигляді сукупного індексу визначеного на базі наступних елементів: 1. свобода бізнесу, 2. свобода торгівлі, 3. фінансова свобода, 4. участь уряду, 5. монетарна свобода, 6. свобода інвестицій, 7. фінансова свобода, 8. права власності, 9. свобода від корупції, 10. свобода праці. Для кожної з десяти категорій економічної свободи в таблиці приводиться рейтинг — від 0 до 100, який вказує місце країни серед інших держав. Відповідно, чим нижче рейтинг, тим гірше показник країни в даній категорії.

Таблиця 2

ІНДЕКС ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ (2012 Р.)

Місце, країна	Індекс	Елементи індексу економічної свободи									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Гонконг (Китай)	89,9	98,9	90	93,1	91	85,8	90	90	90	84	86,5
163. Україна	46,1	48,2	84,4	78,2	29,4	67,7	20	30	30	24	51,2
Країни з вільною економікою (1. Гонконг (89,9), 2. Сінгапур (87,5), 3. Австралія (83,1))											
Країни з переважно вільною економікою (6. Канада (79,9), 8. Чилі (78,3), 10. США (76,3), 28. Австрія (70,3))											
Країни з відносно вільною економікою (35. Об'єднані арабські емірати (69,3), 48. Ізраїль (67,8), 61. Болгарія (64,7), 62. Румунія (64,4), 67. Франція (63,2))											
Країни з переважно не вільною економікою (91. Азербайджан (58,9), 92. Італія (58,8), 124. Молдова (54,4), 144. Росія (50,5))											
Країни з не вільною економікою (163. Україна (46,1), 168. Туркменістан (43,8), 177. Куба (28,3), 179. Північна Корея (1))											

* складено на основі даних [9]

Індекс легкості ведення бізнесу є одним з показників, який дозволяє найбільш повно визначити рівень сприятливості країни до зниження трансакційних витрат. Адже саме трансакційні витрати в певній мірі і є витратами на ведення

бізнесу. Параметри оцінювання: відкриття бізнесу, процедури одержання дозволу, створення логістичної бази, прийом на роботу співробітників, реєстрація майна, одержання кредиту, захист інвестицій, виплата податків, торгівля з зарубіжними країнами, складання контракту, закриття бізнесу. Таким чином, саме елементи даного індексу враховують можливості країни скорочувати трансакційні витрати.

За індексом легкості ведення бізнесу Україна в 2011 році посіла 145 місце. Досліджуючи окремо кожен елемент даного індексу виявлено, що витрати, які має здійснити компанія для отримання дозволу на будівництво, що розраховуються як відсоток від доходу на душу населення в країні (враховуються тільки офіційні витрати) — 1737,6, тоді як для Європи та центральної Азії цей показник складає 645,5. Витрати на реєстрацію права власності, розраховуються як відсоток від вартості об'єкта власності, яка, як передбачається, в 50 разів перевищує дохід на душу населення і становить для України — 4,1, а для Європи та центральної Азії цей показник складає — 2,4 [10]. Що ж стосується адміністративного тягаря, пов'язаного зі сплатою податків, то сумарна податкова ставка показує розмір податків і обов'язкових відрахувань, які повинно сплачувати підприємство на другий рік роботи, і виражається як частка від його комерційного прибутку — 55,5, тоді як для Європи та центральної Азії цей показник складає — 41,2 [10]. Складова міжнародної торгівлі показує витрати, пов'язані з проходженням всіх процедур, необхідних при імпорті товарів, включаючи витрати на документи, адміністративні збори за митне оформлення і технічний контроль, винагороди митним брокерам, витрати на обробку вантажів на терміналі і на внутрішні перевезення (US \$ за контейнер) — 1580, для Європи та центральної Азії — 1845,4 [10]. Забезпечення виконання контракту, за умов здійснення витрат у формі судових витрат і гонорарів адвокатам, коли використання адвокатів є обов'язковою або звичайною практикою, виражені як відсоток від вартості боргу — 41,5, для Європи та центральної Азії — 26,7 [10]. Що ж стосується ліквідації підприємства, то витрати на судові процедури розраховуються як відсоток від вартості майна і становлять 42 %, а для Європи та центральної Азії — 13,4 % [10].

Таким чином, аналіз індексу легкості ведення бізнесу показав, що трансакційні витрати в Україні в порівнянні з іншими країнами Європи, а також країнами центральної Азії досить високі, процедури ведення бізнесу потребують значних втрат часу, оформлення документації та проходження офіційних процедур не лише достатньо тривалий процес, але й дуже затратний. Така ситуація говорить про те, що вітчизняна законодавча база має ряд прогалин в питаннях ведення бізнесу, а витрати є не достатньо економічно обґрунтованими. Також на бізнес структури впливає нестабільна ситуації в цілому в економіці, зростання орендних платежів, тиск з боку кримінальних угруповань, фіскальний тиск, корупція тощо. Більш детально зупинимось на останньому факторі, адже саме корупція в Україні присутня на всіх рівнях законодавчої і виконавчої влади. Таким чином, корупція для національної економіки стала вже закоренілим явищем, про що свідчить місце України за індексом сприйняття корупції. Індекс являє собою оцінку від 0 (максимальний рівень корупції) до 10 (відсутність корупції).

Корупція є результатом слабкості і неспроможності держави. Адміністративні, фінансові, судові та контрольні органи держави не справляються з покладеними на них повноваженнями і відповідно не в змозі виконати всі свої обов'язки перед громадянами та суб'єктами господарювання. За таких умов держава намагається втрутитись у реальні економічні процеси, створюючи формальні і неформальні перешкоди для розвитку ринкової економіки і відповідно тим самим збільшуючи трансакційні витрати.

Таблиця 3

МІСЦЕ УКРАЇНИ В РЕЙТИНГУ СПРИЙНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ЗА 2011 РІК

Країна	Рейтинг	Місце
Нова Зеландія	9,5	1
Австрія	7,8	16
США	7,1	24
Португалія	6,1	32
Польща	5,5	41
Угорщина	4,6	54
Італія	3,9	69
Росія	2,4	143
Україна	2,3	152
Сомалі	1	182

* складено на основі даних [9]

Застосовуючи методологію інституціональної економічної теорії для дослідження тенденцій розвитку економіки України, можна сказати, що їм бракує офіційних структур і засобів необхідних для виконання угод на яких будуються ефективні ринки. Проте, в Україні існує значний нелегальний сектор, так звана «тіньова економіка», розмір якої в Україні складає 50 % ВВП. За не надійних прав власності, недотримання законів, існування бар'єрів виходу на ринок, монополістичних обмежень, орієнтовані на максимізацію прибутку фірми матимуть короткостроковий характер, малі основні засоби та незначні розміри. Найбільший прибуток у таких умовах може приносити торгівля, а великі підприємства з потужним капіталом здатні функціонувати лише під патронатом представників влади, за рахунок отримання субсидій, протекціоністських тарифів через хабарі та систему «відкатів».

Висновки. Найвпливовішим фактором, який стримує розвиток ринкових відносин в Україні, є недосконала економічна модель розвитку країни, а також відсутність дієвих економічних реформ, що в першу чергу позначається на підприємницькому кліматі. Таким чином, проведені дослідження показали, що Україна займає останні місця майже у всіх міжнародних рейтингах, що характеризують рівень розвитку економічної системи. Така ситуація спричиняє економічно необґрунтований, значний рівень трансакційних витрат в економі-

ці країни. Проведене дослідження дало змогу виявити ряд факторів, які мають найбільш негативний вплив на рівень даної групи витрат, зокрема: високий рівень корупції, низький рівень демократії в країні, недостатня свобода бізнесу, свобода інвестицій, фінансова свобода, низький рівень захисту прав власності, тривалий термін і висока вартість оформлення документації та проходження офіційних процедур. Таким чином, зниження трансакційних витрат у національній економіці можливе за умов впровадження дієвого механізму боротьби з корупцією, зменшення фіскального тиску на платників податків, особливо тих, що здійснюють свою діяльність у галузях, що впроваджують результати науково-технічного прогресу, а також у сфері малого бізнесу. Потребує вдосконалення механізм захисту прав власності, що сприятиме залученню інвестиційних ресурсів та дозволить підтримати вітчизняне виробництво. Поряд з цим суттєвого удосконалення потребує система взаємодії органів державної влади з представникам бізнесу, а саме спрощення та зниження вартості отримання різноманітних дозволів, реєстрацію підприємств або їх ліквідацію, спрощення процедури адміністрування та сплати податків, зокрема спрощення форм звітності, що дозволить зменшити витрати на штрафи підприємств, пов'язані з помилками в веденні документації. Впровадження таких заходів дасть змогу суб'єктам підприємницької діяльності значно скороти трансакційні витрати та підвищити місце України в міжнародних рейтингах серед інших країн світу.

Література

1. Коуз Р. Природа фирмы / Р. Коуз // Фирма, рынок и право. Пер. с англ. — М.: Дело ЛТД, 1993. — С. 33—53.
2. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. — М.: Начало, 1997. — С. 45.
3. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма: фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация. / О. И. Уильямсон // пер. с англ. — М.: ИНФРА, 2004. — С. 97.
4. Прутська О.О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці / О.О. Прутська. — К.: Логос, 2003. — 256 с.
5. Нуриев Р.М. Экономика развития: модели становления рыночных отношений. — ученик / Р.М. Нуриев. — М.: Норма, 2008. — 640 с.
6. Demsetz H. Cost of transacting / H. Demsetz // Quarterly Journal of Economics. — 1968. — V. 81, №1. — С. 33—35.
7. Жеребин В., Романов А. Экономика домашних хозяйств / В. Жеребин, А. Романов. — М.: Финансы-ЮНИТИ, 1998. — С. 28.
8. Олейник А.Н. Институциональная экономика / А. Н. Олейник. — М.: ИНФРА-М, 2004. — С. 133.
9. Міжнародний рейтинг країн світу. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/country/ukraine>
10. Основні показники ведення бізнесу в Україні. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dsu.org.ua/interest/articles/131-legkist-vedennya-biznesu-v-ukraini>

Статтю подано до редакції 20.10.2012 р.